

Xiberotarra-Zuberera. Le dialecte basque souletin

Jean-Baptiste Coyos

Donostia: Elkar, 2007, 153 or.

Zuberoako euskararen berri izateko aukerako liburua plazaratu du Jean-Baptiste Coyos mauletarrak. Zabalkunde lana da, era guztietako irakurleei egokitua, eta euskaraz eta frantsesez idatzia, Iparraldeko eta Hegoaldeko herritarrek irakurtzeko modukoa. Eta horixe da nabarmendu nahi dudana lehen gertakaria, badelako gurean horrelako liburuen hutsunea: ikertzaile adituek herritar xehearendako idatzitako liburu xume, baina, aldi berean, zuzen eta argien beharra.

Hizkuntzalaritzan doktorea da Jean-Baptiste Coyos, *Le parler basque souletin des Arbailles. Une approche de l'ergativité* (Paris: L'Harmattan, 1999) tesiaren egilea eta, geroa, Akitaniako eskualdean hizkuntza politikako egitasmoen ardura izan zuena, 1999 eta 2003 bitartean. Beste liburu batean bildu zituen arlo horretan egindako gogoetak: *Politique linguistique. Langue basque et langue occitane du Béarn et de Gascogne* (Donostia: Elkar, 2004).

Zuberoako euskaraz erakusten duen ikuspegi orokorra eta zabala da mintzagai dugun liburuan nabarmendu nahi dudana bigarren gertakaria. Zuberoako euskararen iraga-

na, antzinako idazleak eta idazlanak, euskara zuberotarraren ezaugarriak, euskalkia eta batua eta euskara eta frantsesa Zuberoan, etorkizunari begirako gogoetak eta egitasmoak... auzi eta ikuspegi asko agertzen da liburuan. Eta gai horien guztien artean badira bereziki aipatu nahi ditudan zenbait.

Hasteko, euskara batuaren aldarrirri ozena eta gardenaren egiten du Coyosek. Gainerako euskaldunekin hartu-eman errazagoa izateko balio duela dio, eta baita euskara zuberotarra bera aberasteko ere, handik hartzen dituelako gaur egungo bizimoduak eskatzen dituen hitz eta egitura berriak. Zuberotar zenbaiten jokabidea salatzen du horren harira, euskara batua onartu nahi ez dutenena, euskara zuberotarrari kaltea dakarkiola uste dutenena. Coyosek, osteraz, egia oso bestea dela dio: frantsesa dela, eta ez euskara batua, zuberotarra jaten eta galtzen ari dena.

Jokabide horren zergatiak eta arrazoiak ere aztertzen ditu Coyosek. Gainerako herrialde euskaldunetatik aldenduta, eta sarri Biarnori lotuta, ibili da Zuberoa luzaroan: hala administrazioz nola elizaz eta bizimoduz, eta horrek, jakina, era-

gin zuzena eduki du zuberotarren izaeran eta nortasunean.

Coyosek, dena dela, gauzak aldatzen ari direla ere badio. Gaur egun Zuberoako herriak Euskal Herriko Hautetsien Kontseiluan, Euskal Herriko Garapen Kontseiluan, Euskal Kulturaren aldeko Sindikatuan eta Baionako Merkatal eta Industria Ganberan daudela gogora ekartzen du, eta euskalgintzan diharduten gazteek Euskal Herriaren eta euskararen osotasuna eta batasuna argiro ikusten eta gogotik onartzen dutela.

Euskara baztertu eta euren eguneroko jardunean erabat frantsesa darabiltenak omen dira zuberotarra goratu eta gainerako euskaldunetako loturak desegin eta ukatu nahi dituztenak, *Vous n'êtes pas "basques", vous êtes "manech"* diotenak. Euskara ez darabilten eta euren seme-alabei erakusten ez dieten horiek omen dira zuberotarraren goratzaile eta euskara batuaren aurkari sutsuak.

Euskarari berari begiratuta, Zuberoako ustezko zenbait bereizgarri inguruko alderdietan ere badirela dio Coyosek; Nafarroa Beherean, gehienbat, eta beraz, Zuberoa ez dagoela esaten den bezain bakartuta erakusten dutenak. Zuberoan eta Bizkaian dauden kideetasunak ere aipatzen ditu, dudarik gabe, Euskal Herriko bazter biotan gordetako arkaismoak direnak eta, azken batean, hizkuntzaren sakoneko batasuna salatzen dutenak. Zuberoako berezitasun asko gaskoitik etorritakoak direla ere esaten du eta, hain zuzen, horixe izan da zuberotarrak elikatu dituen iturri nagusia iragan garaietan. Gaztelaniatik ere elikatu dira, ekialdera ez ezik, hegoaldera ere sarri joan direlako zuberotarrak historian barrena. Eta Aragoitik eta Erronkaritik Zuberoara ere joan dira, batez ere XIX. mendean, Zuberoan espartin lantegiak sortu zirenean.

Dena dela, euskara batuaren beharra eta onura aldarrikatzeaz gainera, euskara zuberotarraren lekuaz eta balioaz ere mintzatzen da. Gure artean hain sustrai sakonak dituen uste ustela baztertzen du Coyosek: euskalkiak eta batua bata eta bestearen etsai direlako. Etsai egin ordez, bata bestearen osagai egiten ditu berak, eta bakoitzari bere esparru bereziak eta zehatzak ezarri.

Euskara zuberotarraren balio komunikatibo eta sinbolikoak aipatzen ditu, eta euskalkia dela etxe barruko transmisioan, irakaskuntzako hasierako mailetan, herrietako administrazioan, elizan, merkatuan, gizarte zerbitzuetan, Zuberoa barruko hedabide eta kultura ekintzetan erabiltzeko tresna egokia. Aldiz, bigarren mailako eta unibertsitateko irakas-kuntza, ikerkuntza eta telebista euskara batuaren esparruak direla aitortzen du. Alde horretatik begiratuta, euskara zuberotarraren zenbait ezaugarriekin arreta handiagoa eduki beharra eskatzen du; besteak beste, idazteko orduan bertako *ü* bokala aintzakotzat hartzea (gai horretaz zehatzago mintzatu zen "Zubereraren idazkeraz: fonetika, fonologia eta ortografia", *Lapurdum-7* (2002): 201-219).

Beste gogoeta bat ere agertzen du liburuan barrena: Zuberoako indarra nabarmentzen du, kulturaren esparru askotan dagoen aberastasuna eta kemena. Osasun oneko ikusten ditu pastoral, maskarada, kantagintza eta dantza, eta esanguratsutat jotzen du iraganeko moldeak gaurkotzeko ahalegina. 1982az gero lanean diharduen *Xuberoako Botza* irratiak ere oinarri sendo samarra daukala dio eta bertsolaritza ere lantzen hasia dela.

Hizkuntzari berari dagokionez, hiztegi elebiduna (*Frantsesa-eiiskara / eiiskara-frantsesa*: 1989-1993) eta zu-

berotarra ikasteko liburua (*Xiberoan euskaraz. Méthode de Basque souletin*: 2000) ondu ditu Junes Casenave-Harigilek, eta gramatika bat ere bai Jüje Etxebarnek, *Sü Azia* elkartearen eskutik plazaratu zena (*Eüskaraz Gramatika Llabürra Nik ere bai*: 2005). Eta nabarmentzekoa da hori guztiori 14.000 bizilagunera heltzen ez den herrialde txikian egiten dela, eta bizilagun kopuru urri horretatik ez direla 10.000ra heltzen euskaraz dakitenak. Harritzekoa benetan! Hego Euskal Herrian asko dira hiztun kopuru hori duten herriak, baina gutxi –baten bat baldin badago– horren emaitza ugaria eta aberatsa berdindu dezaketenak.

Baina Zuberoako alderdi beltzak ere agerian jartzen ditu Coyosek, gehienbat ikastoletan eta irakaskuntzako euskarazko lerroetan dagoen ikasle multzo txikiaz ohartuta. Euskaraz ikastea kaltegarri edo, behintzat, denbora galgarri dela uste omen dute zuberotar askok, eta frantsesari ematen diote lehentasun eta nagusitasun osoa. Zalantzarik gabe, Zuberoako gizartean eta bizi-

moduan euskarari zuzenbidez dago-kion lekua ematea da egin beharreko urratsa, eta lehenengo eta behin eta oroz gain, zuberotarrak eurak jabetu behar dira eginkizun horretaz.

Hitz bitan laburtzeko, Zuberoako gaur egungo egoera ezagutzeko helduleku eta euskarri ederra dauka Jean-Baptiste Coyosen saioan, era erraz eta atseginean erakutsia. Hutsunerik izatekotan, bakarra ikusi diot nik: laburregia izatea. Zuberoaz eta euskara zuberotarrak gehiago jakiteko irrikaz gelditu naiz, neure jakin-mina ase ezinik. Oraingo saio honek etorkizunean osatzea eta sakontzea eskatzen duela iruditzen zait, eta Jean-Baptiste Coyos bera da hori egiteko lagun egokia: sortzez zuberotarra, hizkuntzalaritzan eta hizkuntzen bizitzan jantzia, eta kontzeptuak zuzen eta garden azaltzen dakiena.

Koldo Zuazo
Euskal Herriko Unibertsitatea